

O PRIMJERENOSTI NORMATIVNE OBRADE JEZIKA I PROVJERI POZNAVANJA NORME

U travnju 1987. prvi put su budući „usmjereni” srednjoškolci dobili neku vrstu vodiča, zapravo „Zbirku zadataka za klasifikacijski ispit za upis u I. godinu usmjerenog obrazovanja u 1987/88. šk. god.” Ne navodeći autore zadataka iz pojedinih područja (predmeta) – kao izdavači Zbirke su se predstavili: 1) Savez SIZ-ova usmjerenog obrazovanja, 2) Zavod za prosvjetno-pedagošku službu SR Hrvatske i 3) Zajednica prosvjetno-pedagoške službe SR Hrvatske. Iz spomenute Zbirke pojedine su srednje škole trebale odabrati odgovarajući broj zadataka i prilagoditi ih vlastitim upisnim kriterijima.

Kad se uzmu u obzir okolnosti upisa u pojedine škole („centre”), za one gimnazijskih profila često i vrlo dramatične, takva je Zbirka svakako dobrodošla. Ona je svoj prvi naraštaj mogla čak i umiriti. Međutim, ne za dugo. Budući da Zbirka sadrži gotovo sve gradivo od V. do VIII. razreda osmogodišnje škole – pokazalo se da predviđeno variranje pojedinih tipova pitanja otvara mnoštvo mogućnosti da i one najspremnije učini nesigurnima. Zbirka je, dakle, mogla pomoći onima koji nisu ni stekli naročitu sigurnost u vladanju osnovama i u tom je smislu ispunila svoj zadatak. Pretpostavimo li da takvi đaci nisu ni navalili na „atraktivne” škole (jezičnu, matematičku, centar za kulturu i umjetnost), nego su krenuli u one u kojima su upisni kriteriji blaži – opet se možemo upitati koliko su im objavljene propozicije pomogle u „krpanju rupa” iz nekih predmeta. To se posebno odnosi na one predmete koji

se mogu svladati samo kontinuiranim radom i učenjem.

Posebnu pažnju u Zbirci zaslužuju „Zadaci iz hrvatskog ili srpskog jezika” jer se upravo u njima ogleda primjerenost normativne obrade jezika u udžbenicima za osmogodišnju školu, provjeru poznavanja norme i opismenjenosti naših najmladih đaka u ponegdje vrlo strogoj selekciji.

Za one kojima brošura nije došla u ruke ukratko ćemo ilustrirati princip: zadani tekst (Šimunovićeva Rudica) – podijeljen na osam odlomaka – treba analizirati stilski i jezično. Pitanja su klasificirana u četiri skupine: prva se skupina odnosi na stilsku analizu, druga sadrži pitanja iz gramatike, najviše iz sintakse, u trećoj su uglavnom pitanja iz morfologije, a četvrta skupina sadrži najviše pravopisnih pitanja. U nekim se skupinama prepliću pitanja s različitim jezičnih razina.

Dva su razloga zbog kojih se ovaj dio Zbirke zadataka može smatrati problematičnim: 1) u Zbirci se pojavljuju pitanja na koja naši udžbenici ne daju uvijek određene, nedvosmislene, egzaktno, pa ni ujednačene odgovore i 2) s tim u vezi pojavljuje se i ovdje problem jezične kodifikacije općenito, zapravo strogo lingvističkog definiranja teoretskih načela i njihove primjene u normativnoj obradi standardnoga jezika. Razumljivo je, naime, da će i petnaestogodišnjak, ne našavši odgovore na neka pitanja iz Zbirke u svojim udžbenicima iz osmogodišnje škole, posegnuti za drugim jezičnim priručnicima i pritom ustvrditi da nekih određenijih odgovora ni tamo nema, a da se ni postojeći u različitim udžbenicima uvijek ne slažu (najodređenije odgovore naći će u pravopisu i u morfologiji). Poseban

je problem što su se na klasifikacijskim ispitima u testovima pojavljivala i neka dvosmislena pitanja na koja udžbenici inače daju jasne odgovore. Takvim se postupkom omogućava manipuliranje odgovorima, za što su, naravno, odgovorni prvenstveno sastavljači testova u pojedinim školama. Međutim, činjenica je da jezična teorija, a pogotovo normativna literatura, ne smije ostavljati prostor za višeznačna tumačenja. Kodifikacija norme zahtijeva izuzetno jasno i nedvosmisleno definiranje jezičnih pojava. Kriteriji pritom mogu biti različiti, od strogo formalnih do semantičko-logičkih, ali se moraju provoditi dosljedno. Jasno je da treba voditi računa o primjerenosti kriterija određenom uzrastu đaka, naime može se pretpostaviti da primjena logičko-semantičkih kriterija u priručnicima za osmoškolce utječe na stvaranje prilično anarhičnog odnosa prema jezičnoj teoriji, pa prema tome i jezičnoj kulturi uopće. Ako pitanje nije precizno formulirano s obzirom na određeni aspekt problema, na njega se može odgovoriti različito i to uvijek točno. Tako se i u nastavnoj praksi događa da različiti učitelji jezika različito tumače i definiraju iste jezične pojave, što u osnovnom i srednjem obrazovanju nikako ne pridonosi ozbiljnom uočavanju jezične problematike. Očito je da upravo naši temeljni normativni priručnici dopuštaju takve pojave, a one ne idu u prilog stabilizaciji norme.

Ovdje ćemo za ilustraciju navesti tri-desetak pitanja iz navedene Zbirke, koja se iz spomenutih razloga mogu smatrati problematičnima. Označit ćemo ih redom kao u Zbirci (njihovim rednim brojem s obzirom na skupinu kojoj pripadaju):

I–8. Promotori u dijalogima Rudičine rečenice. Kakve rečenice po značenju govori Rudica?

(– I rijeka, veliš, da ima u tom selu? Ja nisam nikad vidjela rijeke!

– I jezero veliš da ima? Da mi je vidjeti to vaše jezero!

... itd. – dijaloge istakla D. S.)

II–4. U slijedećoj rečenici potcrtaj subjekte jednom, a predikat dvjema crtama.

Tu žege i suše nikada nema.

II–5. Zaokruži slovo ispred točnog odgovora.

Tu žege i suše nikada nema.

Ova rečenica je:

- s neizrečenim subjektom
- s gramatičkim subjektom
- s logičkim subjektom
- besubjektna rečenica

II–16. U slijedećoj rečenici potcrtaj apoziciju.

Svakog je dana mlađi đak razgovarao s djevojkom Rudicom.

II–17. U slijedećoj rečenici imenice dopuni apozicijama.

_____ Dinko Šimunović napisao je _____ „Rudica”.

II–18. Stavi zarez gdje je potrebno.

Lipice seoce u Dalmatinskoj zagori bilo je siromašno.

II–21. Ispiši rečenične dijelove iz slijedeće rečenice.

Bio sam tada mladenački zaljubljen u malo zagorsko selo Lipice.

Apozicija: _____

Atributi: _____

II–24. Zaokruži slovo ispred točnog odgovora.

Rakita se supušta niz obalu, njezino pruće trepti, dotiče sjajnu površinu.

To je rečenica:

- jednostavna (prosta)
- mногоstruko složena
- zavisno složena rečenica
- rečenični niz

II–26. Slijedeću sastavnu rečenicu preoblikuj u prostu pomoću glagolskog priloga.

Pričao sam Rudici i divio se njezinim tamnim očima.

II-33. Često se smijala jer je u njoj treptjela neka vječna radost i za malu stvar sve se tresla od smijeha.

Ova rečenica ima ____ člana, zato jer ta rečenica ima ____ predikata, a ti predikati su (ispiši ih): _____

II-34. Napiši kakva je po službi slijedeća zavisna rečenica.

Nije marila za momke, kao da joj se niti jedan nije sviđao.

To je zavisna _____ rečenica.

II-37. Napiši kakva je po službi slijedeća zavisna rečenica.

Činilo se da smo jako različiti jedno od drugoga.

To je zavisna _____ rečenica.

II-42. Slijedeću jednostavnu (prostu) rečenicu razvij u zavisno složenu, tj. potcrtani dodatak preoblikuj u zavisnu rečenicu.

Rudica se zamislila čuvši priče o dalekim krajevima.

Rudica se zamislila _____

II-43. Slijedeću jednostavnu (prostu) rečenicu razvij u zavisno složenu, tj. potcrtani dodatak preoblikuj u zavisnu rečenicu.

Đak, potajno zaljubljen, pričao je Rudici o svom selu.

Đak _____ pričao je Rudici o svom selu.

II-49. Zadanu rečenicu napiši u perfektu pazeći na slaganje subjekta i predikata.

Njih trideset skupi se na sijelu.

II-50. Slijedeću rečenicu napiši u prezentu pazeći na slaganje subjekta i predikata.

Dva momka ušla su u kuću, a njih pet zastalo pred vratima.

III-1. Dolazio sam često u selo Lipice bez

posla, kamo bez njega ne dolazaše nitko drugi jer to selo bijaše krševito, brdovito, bezvodno i uopće baš ružno.

Ispiši prve tri promjenljive vrste riječi iz rečenice:

III-2. Primjer kao u pitanju III-1.

Ispiši tri nepromjenljive riječi iz rečenice:

_____, _____, _____

III-10. Zaokruži slovo ispred pravilnog odgovora:

Glagolom dolaziti označava se:

- a) radnja
- b) zbivanje
- c) stanje

III-14. Koja je glasovna promjena izvršena u glagolu dolazaše?

III-29. Ona se za malu stvar tresla od smijeha.

Glagol se tresla po svom značenju izražava:

- a) radnja
- b) stanje
- c) zbivanje
- d) zapovijed

III-30. Bježala je s radosnim smiješkom kao ptičica što bježi cvrkućući s grane na granu, ali nikad daleko.

Glagolom bježi u rečenici je izražena:

- a) svagdašnjost
- b) prošlost
- c) budućnost
- d) sadašnjost

III-78. Zaokruži slovo ispred pravilnog odgovora.

Imenica pruče je:

- a) opća
- b) vlastita
- c) zbirna
- d) lična

III-87. Naše je jezero veliko, samo je teško k njemu doći.

Zaokruži slovo ispred pravilnog odgovora.

U kojem je padežu zadane rečenice zamjenica njemu?

- a) dativu
- b) akuzativu
- c) lokativu
- d) instrumentalu

III-101. Razvrstaj najmanje po dvije imenice, pridjeva, priloga i glagola prema načinu tvorbe iz prve rečenice teksta (odlomka „Rudica”). – Primjer kao uz pitanje III-1.

- a) proste riječi _____
- b) izvedene riječi _____
- c) složene riječi _____

III-109. Eto takvo bijaše naše prijateljstvo.

Potcrтана je riječ:

- a) zamjenica
- b) veznik
- c) prijedlog
- d) prilog

III-110. Da, pokraj polja teče velika rijeka.

Potcrтана je riječ:

- a) prilog
- b) uzvik
- c) veznik
- d) prijedlog

IV-23. U imenici lišće s je postalo od š glasovnom promjenom:

- a) jotovanjem
- b) jednačenjem suglasnika po zvučnosti
- c) palatalizacijom
- d) jednačenjem suglasnika po mjestu tvorbe

Ovdje navedena pitanja (odabrana između 225 predloženih u Zbirci) mogu se prema svojoj „težini” razvrstati u tri skupine. Jednoj skupini pripadaju pitanja na koja školska gramatika daje jasne odgovore, ali se zbog neujednačenosti kriterija u Zbirci formuliraju nejasno ili dvosmisleno. U drugu skupinu mogli bismo svrstati pitanja na koja naši normativni priručnici ne odgovaraju dovoljno precizno ili se u svojim odgovorima razlikuju. Treću skupi-

nu sačinjavaju pitanja na koja naši priručnici daju uglavnom jasne odgovore, ali se njihova osnovanost može teoretski dovesti u pitanje. Naime, u normativnoj primjeni osnovnih kriterija jezične analize nailazimo ponegdje na stanovita odstupanja od utvrđenih načela jezične teorije. Detaljnija bi usporedba s obradom sličnih jezičnih pojava u široj slavističkoj normativistici sigurnije upozorila na takva odstupanja.

Budući da je pripadnost pojedinih pitanja navedenim skupinama najprije potrebno dokazati, bit će bolje da ih prokomentiramo redom, s obzirom na jezične razine kojima pripadaju.

Jezičnim priručnicima viših razreda osmogodišnje škole¹, a oni su za rješavanje zadataka iz Zbirke najmjerodavniji jer pripremaju đake za upis u srednje škole, mogli bismo općenito prigovoriti jedan nedostatak: ne navode precizno definirane kriterije za klasifikacije pojedinih jezičnih kategorija, a budući da se ne navode ni sve potrebne klasifikacije, ostavljaju dojam loše sistematičnosti. Npr. na popisu obrađenih jedinica u sadržaju svih četiriju udžbenika ne nalazimo nikakvu klasifikaciju rečenica „prema značenju” (v. pitanje I-8). Iz konteksta pitanja postaje jasno o kojem i kakvom značenju je riječ: radi se zapravo o modalnom (a ne gramatičkom u užem smislu ili obavijesnom) značenju, odnosno o vrstama rečenica *prema sadržaju*. Međutim, u udžbenicima nećemo naći ni takvu uputu, nego se moramo snaći. U NJ-7 pod naslovom „Interpunkcije i pravopisni zna-

¹ S. Težak, *Naš jezik za V. razred osnovne škole*, ŠK, Zagreb, 1983, I. Brabec, *Naš jezik za VI. razred osnovne škole*, ŠK, Zagreb 1984, S. Težak – D. Brigljević, *Naš jezik za VII. razred osnovne škole*, ŠK, Zagreb 1977, D. Brigljević – S. Težak, *Naš jezik za VIII. razred osnovne škole*, ŠK, Zagreb 1985, (u daljnjem tekstu i bilješkama NJ-5, NJ-6, NJ-7 i NJ-8).

kovi u rečenici” u sažetku² konačno nalazimo traženu klasifikaciju (izjavne, upitne i usklične rečenice). Sasvim je drugačije – stručne, pa i znanstvene naravi pitanje da li takva (inače kod nas tradicionalna) pdjela osnovnih modalnih tipova iskaza u strožoj sintaktičkoj analizi može sasvim opstati. U nekim ruskim gramatikama ta se podjela naziva „rečenice po ciljnoj usmjerenosti”, a to je svakako bolje.

Analognu pitanju I–8 mogu se u istom smislu smatrati problematičnima pitanja II–34 i II–37. Kakva može biti neka rečenica „po službi” i kako se rečenice po tom kriteriju klasificiraju, odnosno o kakvoj je službi riječ – učenik se vjerojatno domišlja iz ponuđenog djelomičnog odgovora. Radi se očito o gramatičkoj (a ne o sadržajno-značenjskoj ili obavijesnoj) službi. U udžbenicima osnovne škole nema eksplicitne klasifikacije rečenica po službi, a zavisne rečenice su obrađene u NJ–7 pod naslovom „Služba zavisne rečenice”.³ U sažetku se doduše navodi da zavisna rečenica „služi glavnoj kao subjekt, kao dio predikata, kao objekt...” itd., ali se s obzirom na gramatičku funkciju (službu) rečenice eksplicitno ne klasificiraju kao subjektne, objektne, atributne itd. Prigovor da se to samo po sebi razumije svakako stoji, ali se sposobnost samostalnog logičnog povezivanja jezičnih pojava i zakonitosti kod đaka toga uzrasta mora poticati i razvijati na temeljnim spoznajama o biti jezičnih odnosa i pritom ih precizno definirati. Jer, kad se nadalje obrađuje izricanje subjekta, predikata, objekta i ostalih dijelova rečenice, njihova zavisnot u složenoj rečenici ostaje u drugom planu u odnosu na njihovu funkciju u nezavisnoj, glavnoj ili jednostavnoj rečenici. Npr. subjektna zavisna rečenica obrađena je u okviru jedinice „Izricanje subjekta”⁴ u svega tri kratka

objašnjenja, a u Zbirci zadataka ima nekoliko pitanja toga tipa. Zbog nepotpunog prikaza odnosa subjektne rečenice (i uopće zavisnih rečenica) prema glavnoj, događa se da učenici subjektnu rečenicu identificiraju s objektom (zanemarujući pritom bit rečeničnoga odnosa – predikaciju).

Pitanje II–33 također sadrži djelomičan odgovor i tako sugerira rješenje jednoga u osnovi terminološkog problema. Pojam „rečeničnog člana” nije semantički jasan i može izazvati pogrešnu asocijaciju u odnosu na pojam rečeničnog dijela ili čak skupa. U udžbeniku stoji definicija: „Proste rečenice koje sačinjavaju složenu rečenicu zovu se članovi.”⁵ Pojam člana je prirodno određeniji, kvalitativno i kvantitativno omeđeniji i koherentniji od pojma dijela. U tom smislu pojam skupa nije problematičan, ali se po svom značenju ne suprotstavlja dijelu koliko članu, naimе, član može biti dio skupa i kao takav se može precizno definirati. Prema tome bi npr. objekt morao biti *član* predikatnog skupa ili predikatnog dijela rečenice, kao što je u užem smislu član sintagme.

U vezi s povezivanjem rečeničnih članova tj. surečenica) javlja se i pitanje tipova sklapanja rečenica, posebno sklapanje nizanjem⁶. Udžbenik definira složenu rečenicu kao vezničku rečenicu ili kao rečenični niz⁷. U vezi s tim u Zbirci se pojavljuje pitanje II–24, a ponuđeni odgovori jasno sugeriraju zaokruživanje d-

² NJ–7, str. 53.

³ NJ–7, str. 82–85.

⁴ NJ–7, str. 87–89.

⁵ NJ–6, str. 6. Rečenicu kao člana složene rečenice bolje je zvati surečenicom.

⁶ Usp. *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, ŠK, Zagreb 1979, str. 379–382 (u daljnjim bilješkama – PG).

⁷ NJ–6. isto.

-točke. Na razini jezične, odnosno sintaktičke analize nameće se pitanje da li se pojam rečeničnog niza uopće javlja kao strukturno određen problem ili više kao pitanje određenog stilskog postupka. To su, čini se, ipak dva oblika iste pojave. Naime, nizanje se strukturno može definirati kao formalno neveznička (nekopulativna) konstrukcija, najčešće sastavna, ali može biti i npr. gradacijska, a ona se javlja i u mnogostruko složenim rečenicama. Takvo shvaćanje rečeničnog niza nalazimo i u udžbeniku višega razreda⁸. Dakle, sa strožeg sintaktičkog aspekta morali bismo kao točan odgovor na pitanje II-24 priznati i b-točku. U kontekstu složenosti rečenica posebno bi trebalo stručno opravdati naziv „jednostruko složene rečenice“⁹, a zanimljivo je da se taj pojam nigdje u Zbirci i ne pojavljuje.

Preoblike priključnih, dakle zavisnih rečeničnih dijelova u zavisne rečenice, na koje se odnose pitanja II-42 i II-43, i obratno – preoblike rečenica u priključne rečenične dijelove kao kod pitanja II-26, često otvaraju mogućnost davanja različitih odgovora (posebno prva dva pitanja). Zato vjerojatno i nije precizirano u koju vrstu zavisne rečenice treba preoblikovati potcrtani dodatak (tu se ujedno krije zamka manipulacije odgovorom). Sama izvedba preoblike u ovim pitanjima ne predstavlja nikakav problem. Ove smo primjere naveli zbog sintaktičke neodređenosti „potcrtanog dodatka“ u udžbenicima, odnosno zbog pitanja sintaktičke funkcije participnih konstrukcija. Iako se takvo pitanje u Zbirci ne pojavljuje (!), nije lako pretpostaviti kakve bismo odgovore dobili kad bi u analizi navedenih primjera trebalo definirati iskaze s participom. Tu gotovo i nije moguće očekivati da ih učenic definira kao predikatne proširke

(predikatne ili verbalno-nominalne atribute) jer predikatni proširak kao poseban rečenični dio nije (pored ostalih) ni naveden u popisu dijelova rečenice (u NJ-6), kao ni u popisu dijelova rečenice za izricanje zavisno složenih odnosa (u NJ-7). Kako se predikatni proširak općenito često identificira s različitim priložnim oznakama, odnosno s atributima i apozicijama (ovisno o tome da li se u određenom kontekstu „više“ odnosi na imenicu ili na glagol-predikat) – nije neobično što su u Zbirci izostala pitanja njegove funkcije. Predikatni proširak kao samostalan rečenični dio najčešće izostaje s popisa priključnih rečeničnih dijelova u našim jezičnim priručnicima, u Priručnoj gramatici se npr. obrađuje kao sredstvo slaganja ishodišnih rečenica u jednu rečenicu¹⁰, ali ne i kao sudionik gramatičkoga ustrojstva rečenice.

Funkcija predikatnog proširka općenito je dakle nepotpuno opisana. Ni Priručna gramatika ne konstatira npr. njegovu dvostruku sintaktičku uvjetovanost, po kojoj se on u osnovi razlikuje od ostalih priključnih rečeničnih dijelova. Stoga i u raščlambi iskaza (sintagmi) s predikatnim proširkom svuda nedostaje još jedna sintagmatska veza koju transformacija iskaza jasno otkriva, npr. u primjerima:

Mladić ode kući pjevajući. →

Mladić ode kući. Mladić pjeva.

(PG, str. 433)

nedostaje sintagma: *Ode pjevajući*.

ili: Goli ustane uzbuđen. →

Goli je uzbuđen.

(PG, str. 433)

nedostaje sintagma: *Ustane uzbuđen*.

Dvostrukost sintaktičnog odnosa predikatnog proširka – bitna za definiciju njegove funkcije u rečenici – morala bi u jezičnim priručnicima naći svoje mjesto.

⁸ NJ-8, str. 74.

⁹ NJ-8, str. 77.

¹⁰ PG, str. 432.

Slično je u normativnoj literaturi krnje ili višeznačno obrađena apozicija. Temeljni udžbenik¹¹ kaže da je apozicija imenica koja označava drugu imenicu, s njom se slaže u padežu i ako stoji iza nje—odvaja se zarezom. I Priručna gramatika¹² navodi da je apozicija vrsta atributa (iskazana imenicom). Međutim, u jezičnim priručnicima se apozicija najčešće definira pomoću logičkih kriterija, npr. u spomenutom udžbeniku¹³ stoji da su apozicije imenice kojima *poblje označujemo* imenice. Što znači *poblje* označavanje u sintagmi „direktor Miškić”, da li to da je Miškić baš direktor, a ne npr. inženjer (na što kontekst „Naišao je direktor Miškić” — uopće ne upućuje), ili da se direktor zove Miškić, a ne drugačije (što je iz konteksta sasvim očito)? U takvom kontekstu je dakle logično da vlastito ime *poblje* označava funkciju (direktora koji je naišao), tj, da ono ovdje služi kao apozicija. Mnoštvo sličnih primjera pokazuje da je logički kriterij „pobljeg označavanja” problematičan.

Budući da je u sintaksi svim rečeničnim odnosima nadređena predikacija, ona bi morala poslužiti i pri određivanju apozicijskog odnosa. Npr. kad bi se u navedenom kontekstu vlastito ime odnosilo na direktoricu, vidjeli bismo da sročnost subjekta s predikatom potvrđuje da vlastito ime funkcionira kao apozicija. Ovome se mišljenju može prigovoriti da je sročnost u prirodnom rodu, dakle logička — nadređena gramatičkoj sročnosti, ali to još uvijek ne znači da se „pobljom oznakom” rješava pitanje funkcije apozicije. Kako dakle odgovoriti na pitanja II—16, II—17, II—18 i II—21? Najsigurniji odgovor dobit ćemo na pitanje II—18, gdje je apozicija zarezom odvojena od subjekta i određena upravo pozicijski — nalazi se ispred (a ne iza) subjekta. Analogno tome u primjeru II—21 funkciju objekta

vrši imenica *selo*, a apozicije — vlastito ime, *Lipice*. Takvu tvrdnju podupire predikacijska sintagma (sročnost), bez obzira na položaj apozicije:

Lipice, seoce u Dalmatinskoj zagori
bilo je siromašno. →

Selo Lipice u Dalmatinskoj zagori
bilo je siromašno.

U sintagmi „književnik Dinko Šimunović” logički zaključujemo da je glavni član vlastitio ime (subjekt u rečenici, primjer II—17), a njegova *poblja* oznaka — književnik — bit će tada apozicija. S takvom se analizom možemo složiti. Međutim, zar nije logičnije (kad se već služimo i logičkim kriterijem) da član sintagme „književnik” bude jednostavno definiran kao sročni atribut izražen imenicom? U istom primjeru (II—17) nalazimo i sintagme „napisao je pripovijetku” i „pripovijetku Rudica”; tu se funkcija objekta rješava jednostavno glagolskom rekcijom s akuzativom, a apozicijsku ulogu vršio bi prema tome tzv. imenujući nominativ (logički on *poblje* označava objekt). Na navedenim načelima je apozicija definirana i u stranoj slavističkoj literaturi.

Naši jezični priručnici nisu sasvim suglasni ni u određivanju značenja i funkcije osnovnih rečeničnih dijelova. O tome svjedoče pitanja II—4 i II—5 iz Zbirke. Bez sugeriranih odgovora na pitanje II—5 nije lako odgovoriti na II—4. Ša strožega lingvističkog aspekta jedini nedvojbeno točan odgovor bio bi da se u primjeru *ne radi* o rečenici s gramatičkim subjektom, što opet znači da su moguća dva točna odgovora: *c* i *d*. Kad se gramatički kriterij zamijeni s logičkim — u zadanom primjeru nalazimo dva logička subjekta.

¹¹ NJ-6, str. 18.

¹² PG, str. 423.

¹³ NJ-6, str. 17.

U gramatičkom smislu ovdje možemo tvrditi da se radi o besubjektnoj rečenici. To potvrđuje i niječna konstrukcija glagola imati s genitivom, koja se općenito smatra gramatički besubjektnom¹⁴. Dakle, ipak su u primjeru II–5 s različitim aspektata točna dva odgovora, a pitanje II–4 se mora smatrati nepreciznim.

Pitanje slaganja (sročnosti) subjekta i predikata također se ponegdje može smatrati dvosmislenim, pogotovo kad je u funkciji subjekta broj, kao u pitanjima II–49 i II–50. Ovdje naime treba poštivati određena pravila gramatičke i logičke sročnosti. Jezična pravila u udžbeniku¹⁵ jasno određuju sročnost predikata s brojem izraženim subjektima, ali neodređenost u primjeni logičkih i gramatičkih mjerila i ovdje stvara nedoumicu.

Posebnu skupinu čine pitanja koja se uglavnom odnose na morfologiju, na vrste riječi, njihove oblike i značenja. Normativni priručnici najdosljednije i najujednačenije obrađuju upravo taj dio jezične strukture, međutim, u Zbirci nalazimo i neke „zamke“ koje se odnose na to područje. Npr. u pitanju III–1 traže se *prve* tri promjenljive *vrste riječi*, a u pitanju III–2 – tri nepromjenljive *riječi* (takve su „sitnice“ vrlo značajne kad odgovor utječe na sistem oštre selekcije). Valjda se ipak u oba pitanja traže po tri *vrste riječi* i zbog toga ne bi smjelo biti sporno što se perfekt glagola – predikata tvori pomoću dvije riječi, a funkcionira kao jedan (složeni) oblik.

Na pitanja III–109 i III–110 koja se odnose na nepromjenjive vrste riječi – među ponudnim odgovorima pogotovo nije lako odabrati pravi. Među odgovorima nisu ponuđene čestice, a nema ih ni među vrstama riječi u udžbeniku¹⁶. Očito je, naime, da se u primjerima radi baš o modalnim riječcama.

Zbog prijedloga *k* s glagolom kretanja

krije se zamka i u pitanju III–87. Između dativa i lokativa treba se opredijeliti s obzirom na samu prijedložnu rekciju¹⁷, što lako izmakne pažnji. Uopće, čini se da sitnih zamki ima i previše, a one s obzirom na opću lošu sistematizaciju građe u normativnim priručnicima djeluju apsurdno kao sredstva selekcije. U tom smislu nisu najsretnije odabrana ni pitanja tipa III–10 i III–29, koja se odnose na podjelu glagola s obzirom na njihovo značenje radnje, stanja ili zbivanja. Nedostatak voljnoga značenja (po definiciji) kod glagola zbivanja često bez određenijega konteksta nije pouzdan kriterij. Slično je u vezi sa značenjem imenica postavljeno pitanje III–78 i premda će učenik vjerojatno zaokružiti jedan točan odgovor, činjenica je da su moguća dva ispravna odgovora. Nedoumicu mogu izazvati i vrlo jednostavna, ali neprecizno formulirana pitanja, kao što je III–30, na koje se mogu dati dva točna odgovora – jedan s gramatičkog (formalnog), a drugi sa stilističkog aspekta. I kod glasovnih promjena koje same po sebi ne bi smjele predstavljati problem zamka se krije u broju mogućih odgovora. Da li zaokružiti jednu, zadnju po redu glasovnu promjenu ili obje (pitanja tipa III–14 i IV–23)? Ovdje treba dodati da su u udžbenicima za osnovnu školu glasovne promjene obrađene implicitno – u okviru obrade pojedinih morfoloških kategorija i njihove fleksije, što metodološki koristi obradi navedene građe, ali sustavnija obrada samih glasovnih promjena uvelike pomaže utvrđivanju obradenog.

Tvorba riječi (pitanje III–101), odnosno podjela riječi prema načinu tvorbe na

¹⁴ PG, str. 343.

¹⁵ NJ–8, str. 84–89.

¹⁶ NJ–5,

¹⁷ NJ–5, str. 107.

proste i složene, a samih prostih na korjenite i izvedene¹⁸ stvara nedoumicu već s terminološke strane. Tzv. proste riječi mogu se identificirati s korjenitima, ali je proste – izvedene ponekad teško identificirati prema sufiksu, posebno ako se radi o neplodnom sufiksu ili sufiksu koji je čvrsto srastao s nastavkom. U koju od ponudene tri grupacije svrstati riječi koje su tvorene i pomoću prefiksa i pomoću sufiksa (tipa *bezvodno*)? Da li je to nekava složena izvedenica ili izvedena složenica? Može li se od osmoškolaca očekivati tako dobro snalaženje s etimologijom da kod priloga *uopće* uoči granicu morfema? I kako shvatiti tvorbu tzv. „korjenitih riječi” tipa *ludost, kuhar*¹⁹, kad znamo da su one izvedene (izvedenice) iz posve jasne osnove (korijena) s jednostavno odjeljivim sufiksima? Svojevrstan problem ovdje predstavlja i tvorbena analiza složenica, naime složenicama se (prema udžbeniku) očito smatraju sve riječi sastavljene od dviju riječi bez obzira na njihovo značenje, pa tako i one koje pripadaju prefiksnoj (i prefiksno-sufiksnoj) tvorbi s prijedlozima, tipa *susreo, dolazio* i sl. Takva se sistematizacija ne slaže ni s npr. Priručnom gramatikom, ni s Babičevom sistematizacijom tvorbenih postupaka, ni sa širom slavističkom obradom tvorbe. Teško je od osmoškolca očekivati da uoči i izdvoji korijen *-laz-* u glagolu *silaziti*, a da ne govorimo o prefiksu *s(i)-* kojega vjerojatno ne može objasniti, kao što ne može lako raščlaniti i etimološki protumačiti „složenu riječ” *ponosno*. Tvorba je osjetljivo područje i u postupku selekcije se ne bi smjelo neoprezno testirati znanje koje nije utemeljeno na čvrstoj jezičnoj teoriji.

i norme materinskog jezika nije potaknut sumnjom u opravdanost njegove pojave. Dapače, Zbirka zadataka je dobrodošla i šteta je što se nije pojavila ranije. Međutim, smatrala sam potrebnim upozoriti na uvjet da se takvo testiranje mora provoditi na osnovi određenih, jasnih, nedvosmislenih i normativnim priručnicima utvrđenih jezičnih činjenica. Ako se takvi testovi, što je jedino prihvatljivo, sastavljaju prema udžbenicima kojima se učenik služi na određenom i do određenog stupnja obrazovanja, bez obzira smatramo li te udžbenike u normativnom smislu potpunima ili manjkavima, u testovima ne bi smjelo biti prostora manipulaciji s odgovorima i nepreciznim pitanjima. Obrada norme – i kad je namijenjena osnovnim školama – mora biti egzaktna i znanstveno potvrđena, popis i opis jezičnih situacija teorijski jasan i praktički primjenjiv. Našim se udžbenicima za osnovne škole može prigovoriti nedovoljna preglednost u sistematizaciji građe, a što se tiče jezične strukture najlošije je obrađena sintaksa i tvorba. Vidjeli smo iz pojedinih primjera da su mnoga sintaktička pitanja još otvorena ili se mogu smatrati problematičnima zbog neujednačene primjene različitih kriterija u analizi, prije svega gramatičkog i logičkog. Takva obrada ne može biti primjerena normativistici, pogotovo namijenjenoj osnovnoj školi. Naime, „gramatika kad se ispomaže pojmovima koji se ističu kao negramatički, dakle se unutar gramatike ne daju odrediti, jasno obznanjuje svoju nemoć” – kaže naš poznati jezični autoritet komentirajući primjenu logičkih kriterija u školskoj gramatici²⁰. Ako ijedna gramatika ne smije pokazati svoju

¹⁸ NJ-8, str. 120.

¹⁹ V. rješenja u NJ-8, str. 253.

²⁰ R. Katičić, *Jezičkoslovni ogledi*, ŠK, Zagreb 1971, str. 101.

Ovaj pokušaj analize oglednog testa (ili dijela testa) iz poznavanja strukture

nemoć, onda je to upravo školska gramatika, jer su posljedice njezine neodređenosti i nesustavnosti dalekosežne; ona je naime najodgovornija za odnos naših najmlađih đaka prema jeziku, normi i jezičnoj kulturi uopće.

Dubravka Sesar

NOVI SVEZAK *RADOVA*
FILOZOFSKOG FAKULTETA
U ZADRU

(*Radovi* Filozofskog fakulteta u Zadru, god. 26, sv. 26, Razdio filoloških znanosti 16, 1986/1987.)

Izišao je 26. svezak *Radova* posvećen Daliboru Brozoviću – profesoru zadarskog filozofskog fakulteta, jednom od najistaknutijih lingvista-slavista našega vremena – povodom šezdesete godišnjice života i trideset i pete znanstvenoga rada. Kako možemo pročitati u prigodnoj biografiji (5–9) nastavnička je aktivnost D. Brozovića od 1956. vezana uz Filozofski fakultet u Zadru gdje je sudionikom osnivanja Odsjeka za slavistiku i kreiranja Katedre za hrvatski ili srpski jezik, kojom od početka rukovodi. Preko 300 studija, referata, kritika, članaka i ocjena objavio je u stručnim časopisima i zbornicima u zemlji i inozemstvu, oko 450 stručnih članaka, recenzija, kritika u novinama, od toga 168 u *Telegramovoj* stalnoj rubrici „Jezik današnji”. Od dviju objavljenih knjiga *Rječnik jezika ili jezik rječnika?* i *Standardni jezik* osobitu je recepciju u nas i u svijetu imala druga u kojoj je razradio teorijsku osnovu za nov način određivanja i ocjenjivanja standardnog jezika i uveo u našu lingvističku znanost naziv standardni jezik. Posebno je izdvojena Brozovićeve suradnja na velikim lingvističkim atlasima te suautorstvo nacrtu znanstvene gramatike hrvatskoga književnog jezika (fonologija uključujući i naglasak). Tematiku koju obra-

đuje u svome radu: standardologiju, geneolingvistiku, fonologiju, interlingvistiku, problematiku dijalektalne poezije možemo pratiti i u prilogima ovoga zbornika od početka izlaženja.

Radovi kao zbornik priloga nastavnika i suradnika Filozofskog fakulteta u Zadru pokrenuti su 1959/60. U početku izlaze u dva razdjela, a od 24. sveska razdjeljuju se u tri dijela kako je vidljivo iz Bibliografije *Radova* Filozofskog fakulteta u Zadru sv. 1–25 koja je izišla o tridesetogodišnjici Fakulteta (Razdio filozofije, psihologije, sociologije i pedagogije, Razdio filoloških znanosti i Razdio povijesnih znanosti). Prikazat ćemo Razdio filoloških znanosti (16), kojemu je D. Brozović odgovornim urednikom od sv. 10. do 15., i to radove lingvističkog sadržaja s posebnim osvrtom na standardološku problematiku. Dvadesetoroje suradnika je na 382 str. objavilo 24 priloga.

Bibliografiju *radova* D. Brozovića od 1948. do 1987. sastavio je Josip Lisac. Namjera je sastavljača bila da izdvoji priloge osobito važne za znanstveni život te je dao selektivnu bibliografiju izostavivši novinske priloge, intervjue i sl. Sami radovi razvrstani su kronološki, a u okviru pojedinih godina po abecedi publikacija u kojima su objavljeni.

Vrijedan prinos nedovoljno istraženom području lingvistike „jezika u kontaktu” u sferi prozodike rad je Miroslava Kravara „Akcentat stranoga leksika u svjetlu jezičnih kontakata”. Autor polazi od teze da je naš prozodijski „čtetveroakcentatski sustav” vrsta fonološkog atavizma suvremenoga hrvatsko-srpskog jezika. Daje se tipologija naglasnog prihvata stranog leksika¹: tip I „izvorni” ili „dijalekatski”

¹ Usp. M. Kravar, „Akcentuacija stranoga leksika u hrvatsko-srpskom jeziku”, Jugoslavenski seminar za strane slaviste, 35, Zadar, 1985. str. 1–19.